

Elämänkulun siirtymät ja elämänkulkuanalyysi nuoruuden tutkimisen menetelmänä

Mikko Piispa, Mikko Salasuo & Antti Häkkinen

Elämänkulututkimus on viime vuosikymmeninä sosiaalitieteissä ja historiassa paikkansa vakiinnuttanut menetelmä. Se on osoittautunut hedelmälliseksi tutkimusmetodologiseksi pohjaksi empiirisissä tutkimusasetelmissä (esim. Piispa & Salasuo 2014; Juntunen 2019). Tämän katsausartikkelin tavoitteena on selkeyttää ymmärrystä elämänkulututkimuksen soveltamisesta analyysimenetelmänä ja käsitellä elämänkulkuanalyysia nuoruuden tutkimisessa. Nojaten pitkälti kirjoittajien aiheeseen liittyviin tutkimuksiin (esim. Häkkinen ym. 2013; Salasuo & Piispa & Huhta 2015; Piispa 2022) katsauksessa keskitytään elämänkulun siirtymiin ja käännekohtiin.

Tapamme käyttää elämänkulututkimusta on velkaa Glen H. Elder Jr:n tutkimuksille. Elder (1974) tutki klassikkotutkimuksessaan *Children of the great depression: Social change in life experience* 167:n Oaklandissa 1920-luvulla syntyneen henkilön elämää lapsuudesta aikuisuuteen yhdistelemällä tutkimusotteita historiantutkimuksesta, sosiaalitieteistä ja psykologiasta. Hän loi analyysikehikon, josta tuli elämänkulututkimuksen perusta (ks. Elder 1998). Elder ja muut tutkijat ovat sittemmin kehittäneet elämänkulututkimuksen lähestymistapaa ja aiheesta on julkaistu useita menetelmäkirjoja

(esim. Elder & Giele 2009; Mortimer & Shanahan 2003).

Onko elämänkulku ”mallinnettavissa” vai onko se vain joukko irrallisia sattumuksia, ulkoisten olosuhteiden riepottelua ja kohtalon oikkuilua? Elämäkertojen kohdalla on sudenkuoppana, että erillisistä sattumuksista ja satunnaisista elämänvaiheista rakennetaan loogisuutta ylikorostava kertomus. Sukupolvikäsitettä käyttäneet tutkimukset ovat osoittaneet, että samaan ikäkohorttiin kuuluneet, samoja tapahtumia tiettyssä iässä kokeneet ihmiset ovat taipuvaisia jakamaan samoja ihanteita ja pyrkivät toteuttamaan niitä omassa elämäkullussaan. Toisinpäin ajateltuna ”tavallisuudesta ja odotetusta poikkeavat” elämänkulut ovat myös kiinnostavia, koska yleensä tälle epätyypillisyydelle on löydettävissä selittäviä tekijöitä. Vaikka yksittäinen elämänkulku voi olla täynnä sattumuksia ja odottamattomia käännteitä, voidaan tutkimusta tehtäessä elämänkulkuun vaikuttavat tekijät kytkeä määrättyihin keskeisiin pääperiaatteisiin.

Elämänkulututkimuksen prinsiipit

Tutkimuskirjallisuudessa on eritelty viisi peruseriaa, joiden varaan elämänkulku

rakentuu ja joiden kautta sitä voidaan ymmärtää:

- 1) Elämänkulku on luonteeltaan kumuloituvaa, eli se, mitä on tapahtunut tai tapahtuu, vaikuttaa tulevaan.
- 2) Elämänkulkuun vaikuttavat sosiaaliset verkostot ja niiden kautta karttavat pääomat.
- 3) Yhteiskunnallinen aika ja paikka vaikuttavat keskeisesti elämänkulkuun ja sen käännteisiin.
- 4) Ihmiset pyrkivät ohjaamaan elämäänsä tietoisesti tavoitteidensa ja toimijuutensa kautta.
- 5) Elämänkulussa keskeisiä ovat siirtymät (transitiot), joiden kautta ihmiset ikään kuin siirtyvät elämässään uuteen vaiheeseen. Nämä ovat usein kytköksissä siirtymäriitteihin ja muihin elämän käännekohtiin.

Elämänkulku on nähtävä kokonaisuutena, koko elämän ajan jatkuvana psykkinisesti, sosiaalisesti ja biologisesti kumuloituvana prosessina. Yksilön päätökset ovat tulkittavissa ottamalla huomioon elämänkulun aiemmat kokemukset ja vaiheet. Ihminen on sitä, mitä hän on saanut perinnökseen ja mitä hän on elämässään ”kerännyt”. Toiseksi elämä eletään sosiaalisten suhteiden verkostoissa. Niiden kautta välittyvät sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset kokemuksina, opetuksina ja kertomuksina. Verkostojen kautta yhteiskuntaan voidaan myös vaikuttaa. Kolmanneksi ihmisen elämä ajoittuu tiettyyn historialliseen aikaan, joka määrittää ympäröivää yhteiskuntaa ja siinä tapahtuvia muutoksia. Aika käsittää yksilön, perheen ja yhteisön ajan. Nämä elämänkulun kontekstissa tapahtuvat muutokset ovat analyysikehikossa keskeisessä asemassa. Neljänneksi ihmiset ohjaavat elämäänsä omien halujensa ja tavoitteidensa, mutta myös mahdollisuuksiensa puitteissa. Viidenneksi elämänkulun keskeiset siirtymät ja niiden ajoittaminen yksilön, perheen ja

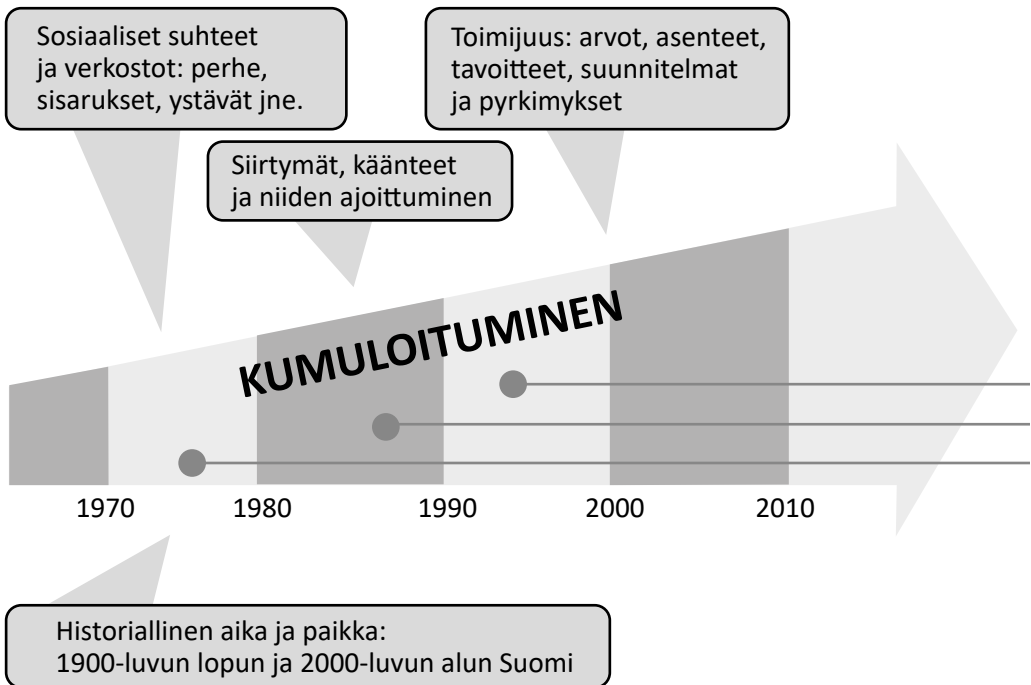
yhteiskunnan ajassa on tärkeää ja se johtaa erilaisiin seuraamuksiin. (Kok 2007, 204–205; Elder & Giele 2009, 8–15.)

Mainittujen ulottuvuuksien avulla voidaan tarkastella ihmisen elämään vaikuttavia ”yksilöpsykologisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja rakenteellisia tekijöitä” (Salasuo, Piispa & Huhta 2015, 39). Tällaista lähestymistapaa voidaan hyödyntää niin määrällisissä kuin laadullisissakin tutkimuksissa, ja se soveltuu esimerkiksi elämäkerrallisten aineistojen analyysiin. Suomenkielisessä kirjallisuudessa metodia on usein kutsuttu ytimekkäästi elämänkulkuanalyysiksi (Piispa & Salasuo 2014).

Eräs analyysikehikosta käytetty metafora on ”leikkauspöytä”, jolla elämäkertoja voidaan tutkia elämänkulkuanalyysin viittä periaatetta seuraten (Salasuo & Piispa & Huhta 2015, 39). Kuviossa 1 on esitetty visualisointi, joka havainnollistaa yllä esittelemämme viiden peruseriaatteen mukaista analyysikehikkoa.

Elämänkulun viisi peruseriaatetta on nähtävä keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi oman elämän tavoitteellisuus on ymmärrettävä ajan ja paikan yhteiskunnallisessa kontekstissa. Siinä missä uuden ajan alussa länsimaisen ihmisen elämää ilmensi syvä uskonnollinen vakaumus, moderni ihminen ajattelee hengellisestä kilvoittelusta toisella tavalla. Kuolemanjälkeinen elämä oli entisajan ihmiselle totta, nyt siihen uskoo vain harva. Sodan varjossa nuoruutensa elänyt puolestaan jäsentää maailmansa toisella tavalla kuin rauhan oloissa kasvanut nuori. (Häkkinen 2013.)

Mainitut viisi periaatetta yhdistyvät tutkimusteorian tasolla myös suhteellisen vaivatta muihin tutkimuskeskusteluihin. Tämä tulee esille esimerkiksi sosiaalisten verkostojen ja pääomien merkitystä tarkasteltaessa (Bertaux & Thompson 1997). Nuoruuden tutkimuksessa ollaan usein kiinnostuneita sosiaalisista pääomista ja vaikkapa niiden yhteydestä

Kuvio 1. Elämänkulkuanalyysin periaatteet visualisoituna huippu-urheilijoiden elämänkulikutkimuksesta (kuvio teoksesta Salasuo & Piispa & Huhta 2015, 40).

yksilön toimijuuden mahdollisuuksiin. Elämänkulkuanalyysissa nämä tekijät otetaan huomioon, unohtamatta muita elämänkulun ulottuvuuksia. Näin voidaan tavoittaa nyan-soidumpi kuva elämänkulun siirtymistä ja niiden taustalla vaikuttavista henkilö- ja yhteiskunnallishistoriallisista tekijöistä, ja välttää toimijuuden ylikorostumista (Vogt 2018).

On varottava ylitulkitsemasta elämänkulkuun vaikuttavista tekijöistä. Yksilön mahdollisuudet tulkita ja ymmärtää itseään ja ympäristöään ovat aina rajalliset. Tehdyillä päätöksillä on myös ei-toivottuja seurauksia ja sattumalla on oma merkityksensä. Usein käytetty elämänkulun käännekohtien selitys ”olla oikeaan aikaan oikeassa paikassa” voi olla tietoisuuden tulos, mutta myös sattuma. Elämäkerrallinen lähestymistapa voi myös olla joissain tapauksissa nuorten kohdalla haasteellinen, sillä nuoret elävät elämää ”tässä

ja nyt”, ja oman elämän tarkastelu taaksepäin edellyttää myös jonkinasteista omaelämäkerrallista kypsyyttä. Se ei kuitenkaan tarkoita, että nuorten elämät olisivat ”kokemuksista tyhjentyneitä” (ks. Eskola, 1998, 149).

Siirtymiä jäljittämässä

Siirtymien ja käännekohtien tarkastelu elämänkulkuanalyysin valossa auttaa ymmärtämään, kuinka a) siirtymät ja käännekohtat ovat kytköksissä sekä henkilöhistoriaan verkostojen ja valintojen muodossa että historialliseen aikaan ja paikkaan ja b) kuinka niiden kautta aukeaa uudenlaisia valinnan ja toimijuuden mahdollisuuksia elämänkulussa. Taustalla on muistutus elämänkulun kumuloituvasta luonteesta: se mitä tapahtuu, vaikuttaa tulevaan. Siirtymillä ja käännekoht-

dilla on rajaavia ominaisuuksia, ja joidenkin elämän ovien avautuessa toiset sulkeutuvat.

Siinä missä käännekohtat saattavat olla selvärajaisia hetkiä ajassa ja paikassa, siirtymät ovat usein hitaita prosesseja. Toisinaan käännekohtat käynnistävät siirtymäprosessin – kun esimerkiksi syntyy oivallus, että ”tätä minä haluan tehdä” (esim. Piispa & Salasuo 2014, 82–87). Siirtymienkään roolia ei tule ylikorostaa, mutta niiden tarkastelu tarjoaa kiintopisteen, jossa elämänkulun ulottuvuudet tulevat samanaikaisesti näkyviksi. Nuoruuden tutkimisessa (tai nuorisotutkimuksessa) tämä tarjoaa ymmärtämisen avaimia niihin monimutkaisiin prosesseihin, joiden avulla nuoruus rakentuu ja rakentaa aikuisuutta. Siirtymien kytkös yhteiskunnallisiin olosuhteisiin avaa näköaloja niihin mekanismeihin, joiden myötä nuoret asettuvat osaksi ja muokkaavat yhteiskuntaa.

Ajoittain käännekohta ja siirtymä lomittuvat toisiinsa ja ihminen tempautuu elämänkulun uuteen vaiheeseen. Esimerkiksi Johan Adolf Kockin elämänkulussa näyttäytyy historian ”hulluuden hetki”, joka sysää köyhissä oloissa syntyneen, melkein pänttemättömän alikapteenin suurlakon johtajaksi ja Viaporin kapinan suomalaiseksi organisaattoriksi (Häkkinen 2012). Hetkenä, jolloin ”kaikki on mahdollista” (Zolberg 1972), tapahtumat ja tilanne nostavat henkilön historian aallonharjalle, mutta viskaavat hänet saman tien häpeään ja unholaan.

Elämänkulun siirtymät voivat olla 1) ulkoapäin määrittyviä, yleisesti hyväksytyjen tai normitettujen sosiaalisten polkujen (social paths, cultural scripts) ohjailemia taitekohtia tai 2) yksilön tai ryhmän sisäisesti tai yhteisesti kokemia ajatuksellisia ja tiedollisia katkoksia, jotka johtavat uuteen positioon ja ajattelutapaan. Edelliseen lukeutuvat muun muassa koulunkäynnin aloittaminen, armeija, valmistuminen, työelämään siirtyminen tai perheen perustaminen. Jälkimmäiseen kuu-

lutuvat muun muassa ammatin valitseminen, ystävyysuhteiden solmiminen, ideologinen aktiivisuus tai asuinpaikasta päättäminen. On myös huomattava, että ulkoa ja sisältä syntyneiden taitekohtien välillä olevaa eroa voi olla vaikea havaita, ja että ne usein kietoutuvat toisiinsa.

Ulkoiset siirtymät

Siirtyminen lapsuudesta nuoruuteen ja edelleen aikuisuuteen on sarja liukumia ja katkoksia, joista jotkut saavat erityisen merkityksen. Käsittelemme seuraavassa esimerkinomaisesti niistä muutamaa keskeistä.

Koulu irrottaa lapsen vanhempiensa läheisyydestä ja turvasta ja antaa tilalle kanssaopettajien ja opettajien muodostaman sosiaalisen yhteisön. Koulu on perinteisesti merkinnyt leikkivaiheen loppumista ja harjaantumista kohti aikuisuuden taitoja ja tehtäviä. Se on vaihe, jossa ihminen ensimmäisen kerran kohtaa yhteiskunnan. ”Oi nuoruus” -muistitietotutkimuksen yhteydessä ihmisiä pyydettiin muistelemaan keskeisiä kokemuksiaan. Kaikenikäiset muistelijat korostivat koulun merkittävää vaikutusta. Koulu itsenäisti ja vapautti, mutta myös satoi, erotti ja erotteli. (Häkkinen 2014.)

Historiallisen *Kymmenen sukupolven* -väestöaineiston mukaan 1800-luvun agraariyhteiskunnassa vain harva työ- tai edes talollisväestöön kuulunut lapsi sai alkeellista luku- ja kirjoitustaitoa parempaa koulutusta. Nämä sukupolvet pääsivät harvoin osallisiksi sosiaalisesta noususta. Vastaavasti 1900-luvun alussa syntyneille tarjoutui jo parempia koulutusväyliä, ja heille sosiaalisen nousun mahdollisuudet avautuivat toisella tavalla. Toisen maailmansodan jälkeisille sukupolville koulut olivat avoimina aina loppuun saakka ja luokkaharppaus mahdollista. (Häkkinen 2018.)

Rippikoulu on historiallisesti vahva institutio ja sen käyminen on ollut luterilaisessa

maailmassa tärkeä aikuisuuden vastuun ja seksuaalisuuden kypsyiden saavuttamisen riitti (Roikonen & Häkkinen 2018), vaikka sen merkitys on vuosien saatossa vähentynyt. Valtiolle ja kirkolle sen merkitys on liittynyt kristinuskon ja siveellisyyden edistämiseen sekä avioliitoinstituution, seksuaalisuuden ja yleisen tapakäyttäytymisen kontrolloimiseen. Seurakunta ja paikallisyhteisö ovat rippikoulun avulla voineet kontrolloida nuoruutta ja nuorten käyttäytymistä. Yksilöille itselleen rippikoulu on ollut tärkeä hengellinen ja sosiaalinen rituaali ja siirtymäriitti, portti aikuisuuteen. (Häkkinen 2014.)

Työelämään siirtyminen on ajallisesti liikunut sukupolvien aikana vuosia eteenpäin ja siirtymästä on tullut jaksottainen – opiskelu ja työelämä vuorottelevat. Toisaalta ensimmäinen työpaikka on läpi aikojen merkinnyt irtaantumista vanhempien taloudellisesta kontrollista ja tuonut vapauden ja itsemääräämisoikeuden. Siihen on usein usein oman kodin perustaminen. “Oi nuoruus” -tutkimuksen mukaan kokemukset olivat usein raskaita ja ensimmäiset työt yksitoikkoisia ja huonosti palkattuja. Kuitenkin ihmiset ovat kokeneet ylpeyttä ottaessaan askeleita aikuisten maailmaan. Oli tärkeää päästä oikeisiin töihin nopeasti, tulla itsenäiseksi ja hankkia omilla rahoilla aikuisuuden symboleita, kuten musiikkia, vaatteita ja jopa autoja. (Häkkinen 2014.)

Sisäiset siirtymät

Sisäiset siirtymät kulkevat usein ulkoisten siirtymien rinnalla. Mutta ne voivat myös haastaa totuttuja ulkoisia siirtymiä ja ohjata poluille, jotka ovat ”epätavallisia” (ks. Piispa & Huhta 2013). Nuorten taitelijoiden ja urheilijoiden elämäkerroissa (Piispa & Salasuo 2014; Salasuo, Piispa & Huhta 2015) toistui kuvaus epifaniasta, psykologisesta oivalluksesta tai käänteestä, jolloin tultiin tietoisiksi omasta

potentiaalista. Siinä elämänsäajan aikana kumuloituneet, sosiaalisten verkostojen avulla karttuneet pääomat ikään kuin kiteytyivät. Urheilijoiden kohdalla se tarkoitti oivallusta mahdollisuuksista ja tietoisuutta siitä, että on todellakin hyvä omassa lajissaan. Oivalluksen jälkeen urheilijat alkoivat tehdä pitkän aikavälin suunnitelmia. Ulkoisten motivaatiotekijöiden, kuten valmentajien odotusten sijaan, sisäinen motivaatio kasvoi ja siitä tuli tärkein urheilijaa eteenpäin työntävä voima.

Nuorten taiteilijoiden elämänsäajalla oli tunnistettavissa käännekohta ja sitä seurannut siirtymä, jota voidaan kutsua “oivallukseksi taiteilijuudesta” (Piispa & Salasuo 2014, 82–87). Taiteilijoiden elämänsäajalla oivallus liittyi hetkeen tai ajanjaksoon, jolloin he kokivat tietävänsä, mitä haluavat tehdä (työkseen) tai mikä on ”oma juttu”. Siitä lähtien he pyrkivät ohjailemaan elämänsäajaa sellaiseen suuntaan, joka veisi kohti kokopäiväistä taiteilijuutta.

Elämänsäajaa ohjaava sisäinen siirtymä voi kytkeytyä myös vapaa-aikaan. Esimerkiksi suomalaisille surf-matkaajille surffauksen löytäminen ja siihen uppoutuminen ovat yhdenlainen siirtymä, sillä ne määrittävät tulevia elämänsäajantavoitteen. Surffaus ja siihen liittyvä matkustaminen muodostuvat keskeiseksi elämänsäajan sisällöksi, ja esimerkiksi säännöllinen työura jää usein toissijaiseksi tavoitteeksi. Täten nuoruuden ja aikuisuuden perinteiset ulkoiset siirtymät tulevat haasteiksi. (Piispa 2022.)

Yhteenvetoa

Elämänsäajanalyysit erilaisilla aineistoilla paljastavat, kuinka nuoruuden siirtymät ovat osin pysyneet samoina, mutta niiden merkitys ja painoarvo voivat muuttua. Samalla siirtymät ovat lukuisin tavoin kytköksissä muihin elämänsäajan ulottuvuuksiin, kuten karttu-

neisiin pääomiin ja yhteiskunnan asettamiin reunaehtoihin ja odotuksiin.

Nuorilla, ainakin Suomessa, on nykyään aiempaa enemmän liikkumavaraa haastaa totuttuja, institutionaalisia normeja ja normatiivisia siirtymiä. Yksilötasolla tämä voi näkyä mahdollisuuksien kasvuna, mutta myös selkeästi määrittävien suuntaviittojen puutteena. Joillekin kasvaneet valinnanvapaudet ovat siunaus, toisille murhe. Kulttuurisella ja yhteiskunnallisella tasolla puolestaan voidaan huomata, että kun siirtymät muuttavat muotoaan ja nuoret koettelevat ja muokkaavat niitä, muuttuu myös nuoruus. Siirtymien tarkastelu voikin tarjota hedelmällisen kiintopisteen paitsi nuorten ja erilaisten ihmisryhmien, myös nuoruuden tutkimukseen.

Lähteet

- Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (2007) Introduction. Teoksessa Daniel Bertaux & Paul Thompson (toim.) *Between Generations: Family Models, Myths & Memories*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1–12.
- Elder, Jr., Glen H. (1974) *Children of the great depression: Social change in life experience*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elder, Jr, Glen H. (1998) The Life Course as Developmental Theory. *Child Development* (69) 1, 1–12.
- Elder, Jr., Glen H. & Giele, Janet Z. (toim.) (2009) *The Craft of Life Course Research*. New York: The Guilford Press.
- Eskola, Katarina (toim.) (1998) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Tietolipas 152. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Giele, Janet Z. & Elder, Jr., Glen H. (toim.) (1998) *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications.
- Häkkinen, Antti (2012) Johan Adolf Kock: elämäntutkimuskäytännön ja historia. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2012, 378–389.
- Häkkinen, Antti (2013) Suomalaiset sukupolvet, elämäntutkimus ja historia – sukupolvesta sukupolveen, teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo & Anne Puuronen & Anni Ojajärvi (toim.) *Sosiaalinen albumi: elämäntavat sukupolvien murroksessa*. Helsinki. Nuorisotutkimusseura/
- Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 139, 21–55.
- Häkkinen, Antti (2014) Vuosisadat, sukupolvet, elämäntavat: merkitysten analysoimisesta toiminnan tutkimiseen. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.) *Väki Voimakas vuosikirja 27*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 13–35.
- Häkkinen, Antti (2018) Elämäntutkimus esiteollisessa yhteiskunnassa (1700–1900), teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakenneshistoria: Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino, 114–141.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko & Puuronen, Anne & Ojajärvi, Anni (toim.) (2013) *Sosiaalinen albumi: elämäntavat sukupolvien murroksessa*. Helsinki. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 139.
- Juntunen, Anna (2019) *”Minä uskon hyvään elämään”*: Nuoret ja elämäntutkimus rakentuvana toimijana. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4766-0>.
- Kok, Jan (2007) Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de Démographie Historique* (113) 1, 203–230.
- Mortimer, Jeylan & Shanahan Michael (toim.) (2003) *Handbook of Life Course*. New York: Springer Science + Business Media, LLC.
- Piispa, Mikko (2022) In Search of Waves: A Life Course Analysis of the Mobile Lifestyle of Finnish Surfer-travellers. *YOUNG* 30 (1), 22–38.
- Piispa, Mikko & Huhta, Helena (toim.) (2013) *Epätavallisia elämäntutkimuksia. Huippu-urheilijat ja taiteilijat 2000-luvun Suomessa*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 134.
- Piispa, Mikko & Salasuo, Mikko (2014) *Taiteilijan elämäntutkimus. Tutkimus nuorista taiteilijoista 2000-luvun Suomessa*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 156.
- Roikonen, Petri & Häkkinen, Antti (2018) Generations, Social Homogamy, and Stratification in Finland, 1700–1910. *The History of the Family* (24) 1, 67–93.
- Salasuo, Mikko & Piispa & Huhta, Helena (2015) *Huippu-urheilijan elämäntutkimus. Tutkimus urheilijoista 2000-luvun Suomessa*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 156.
- Shanahan, Michael J. & Macmillan, Ross (2008) *Biography and the Sociological Imagination: Contexts and contingencies*. New York: WW Norton & Co.
- Vogt, Kristoffer Chelsom (2018) From Job-seekers to Self-searchers: Changing Contexts and Understandings of School-to-work Transitions. *YOUNG* 26 (4), 185–335.
- Zolberg, Aristide R. (1972) Moments of madness. *Politics and Society* 2 (Winter), 183–207.